

МАЛАНЧУК П. М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(ДВНЗ «Українська академія банківської
справи Національного банку України»)

УДК 343.140.02

ВИМОГИ ДО ДОКАЗІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: КОМПАРАТИВІСЬКИЙ АСПЕКТ

Автор аналізує основні вимоги до доказів у міжнародному кримінальному праві, ґрунтуючись на практиці Міжнародного кримінального суду та Міжнародних трибуналів за Руандою та колишньою Югославією. Особливу увагу приділено таким характеристикам доказів, як належність та допустимість, а також добровільність, вірогідність та правдивість. Також запропоновано виділити принцип переконливості (вичерпності) для доказів обвинувачення.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, Гаазький трибунал, належність, допустимість, докази.

Автор анализирует основные требования к доказательствам в международном уголовном праве, основываясь на практике Международного уголовного суда и Международных трибуналов по Руанде и бывшей Югославии. Особое внимание уделено таким характеристикам доказательств, как относимость и допустимость, а также добровольность, достоверность и правдивость. Также предложено выделить принцип убедительности для доказательств обвинения.

Ключевые слова: Международный уголовный суд, Римский статут, Гаагский трибунал, относимость, допустимость, доказательства.

The author analyzes the basic requirements for evidence in international criminal law on the ground of the practice of the International Criminal Court and the International Criminal Tribunals for Rwanda and the former Yugoslavia. Particular attention is paid to such characteristics of evidence as the relevance and admissibility, and truthfulness, voluntariness, and trustworthiness. Also author invited to term the principle of credibility of prosecution evidence.

Key words: International Criminal Court, Rome Statute, the Tribunal of Hague, relevance, admissibility, evidence.

Вступ. Уже рік минув відтоді як Верховна Рада України передала справу про події в Україні з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року на розгляд Міжнародному кримінальному суду. Вона прийнята до попереднього розгляду прокурором, а проекти законів про ратифікацію Римського статуту, подані минулого року (законопроект № 0072 від 22 лютого 2014 року та законопроект № 0086 від 22 травня 2014 року), наразі відкликано.

Проте, незважаючи на те, що Статут Міжнародного кримінального суду ще не ратифіковано, вивчення практики роботи цієї установи становить неабиякий науковий інтерес, адже Міжнародний кримінальний суд доволі успішно здійснює правосуддя в найбільш резонансних та значних справах про геноцид, злочини проти людяності та військові злочини, а тому його досвід був би доволі корисним для України.

Проблематика функціонування Міжнародного кримінального суду була предметом наукового дослідження таких вітчизняних науковців, як В. Гутник, О. Гуртовенко, А. Підгородинська, С. Кучевська, О. Кучер, Т. Сироїд. У близькому зарубіжжі питання, присвячені міжнародним кримінальним злочинам та покаранням за них, опрацьовували Г. Богуш, В. Додонов, А. Кибальник та інші. Доволі ґрунтовні нариси роботи Міжнародного кримінального суду дали у своїх працях такі зарубіжні вчені, як В. Шабас, Х-П. Кауль, А. Каї, Х. Брейді, М. Бергсмо. Проте, на нашу думку, питання доказів і доказування в міжнародному кримінальному праві, зокрема вимог, які пред'являють до доказів Міжнародний кримінальний суд та Міжнародні трибунали, які працювали до нього, і досі лишається недостатньо дослідженим у вітчизняній юридичній науці.

Постановка завдання. У цій статті автор ставить собі за мету з'ясувати на основі аналізу практики Міжнародного кримінального суду, Міжнародного трибуналу за Руандою та Міжнародного трибуналу за колишньою Югославією питання щодо змісту, який вкладають у поняття «докази» міжнародні установи кримінального судочинства, та вимог, які пред'являються до таких доказів.

Результати дослідження. Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому цим кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1].

До прийняття чинного КПК України питання про властивості доказів викликало дискусії в колах науковців-процесуалістів та практиків. Зрештою, під час підготовки й ухвалення нормативного акта законодавець пріоритетно визначив позицію, за якою властивостями доказів є належність та допустимість.

Належність зазвичай розуміють як властивість доказу, що характеризує зв'язок відомостей, які становлять його зміст, з обставинами, які підлягають доказуванню в кримінальній справі [2, с. 207]. Відповідно до ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

У свою чергу, допустимість доказів слід розглядати як здатність доказу з огляду на відповідність вимогам кримінального процесуального закону слугувати засобами доказування обставин, які мають значення для кримінального провадження [3, с. 302].

Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Якщо буде встановлено, що ті чи інші докази були одержані незаконним шляхом, суди повинні визнавати їх недопустимими та не враховувати під час обґрунтування обвинувачення у вирокі [4].

Як зазначає В. Рожнова, зміст цієї властивості доказу традиційно розглядають у площині чотирьох елементів:

- 1) належний (уповноважений) суб'єкт проведення процесуальних дій, спрямованих на одержання доказів;
- 2) належне (передбачене законом) джерело даних, які утворюють зміст доказу;
- 3) належна (передбачена законом) процесуальна дія, що застосовується для одержання доказів;
- 4) належні (встановлені законом) порядок проведення процесуальної дії та форма фіксації її результатів [3, с. 302].

Ні Римський статут Міжнародного кримінального суду, ні Правила процедури та доказування не містять визначення поняття «докази». Міжнародний кримінальний суд, як раніше Міжнародний трибунал за колишньою Югославією та Міжнародний трибунал за Руандою, послуговується загальним, «збірним» розумінням доказів, притаманним як для держав континентальної, так і для держав англосаксонської правової сім'ї: доказами можуть бути будь-

які відомості, на основі яких можна встановити наявність чи відсутність дій обвинуваченої особи, які становлять склад злочину. Так само в зазначених документах відсутній перелік можливих джерел доказів, проте аналіз практики суду дозволяє з'ясувати, що пріоритетним джерелом вважаються показання потерпілих осіб та свідків, а також речові докази.

З огляду на зміст ст. 69 Римського статуту можна зробити висновок, що Міжнародний кримінальний суд пред'являє до доказів, що подаються обвинуваченням та захистом, такі ж вимоги, як і вітчизняний законодавець: належність та допустимість [5]. Суд може відповідно до Правил процедури та доказування винести рішення щодо належності та допустимості будь-яких доказів, беручи при цьому до уваги і їх силу, а також шкоду, яку такі докази можуть заподіяти проведенню справедливого судового розгляду або справедливої оцінки показань свідка [6]. На тому питанні про те, який зміст та елементи вкладають у поняття «належність» та «допустимість» міжнародні судові установи, варто зупинитись детальніше.

Відповідно до ст. 69 Римського Статуту докази, які отримані в результаті порушення положень цього статуту або міжнародно визнаних прав людини, не є допустимими, якщо:

- а) порушення породжує серйозні сумніви в достовірності доказів;
- б) прийняття доказів було б несумісним із добросовісним проведенням розгляду справи та завдало б йому серйозної шкоди [5].

Ці положення майже співзвучні з правилом, встановленим ст. 95 Правил процедури та доказування Міжнародного трибуналу за колишньою Югославією: ніякі докази не є допустимими, якщо отримані методами, які викликають серйозні сумніви в їх надійності, або якщо їх врахування може зашкодити розгляду справи [7].

Також Міжнародний трибунал за колишньою Югославією свого часу наголошував на тому, що достовірність (надійність) доказів є складовою їх допустимості. Як приклад можна навести справу «Прокурор проти Зрадко Мучича та інших (Case № IT-96-21)». В одній з ухвал за цією справою Трибунал зазначив, що надійність є невід'ємним, але неочевидним компонентом кожного елемента прийнятності. Зрозуміло, що для того, щоб мати доказову силу та доводити наявність зв'язку між доказом та предметом справи, докази мають бути достовірними. Відповідно, надійність є «невидимою золотою ниткою», яка пронизує всі компоненти прийнятності [8].

Крім того, трибунал також дав свої тлумачення поняттям «доказова сила» та «належність» доказів. Він зазначив, що в сім'ї загального права доказ має доказову силу в разі, якщо має змогу довести певне питання. Трибунал наголосив, що належність означає, що два факти настільки залежні одне від одного, що, виходячи із звичайного плину подій, існування одного факту доводить або спростовує можливе існування іншого факту в минулому, теперішньому чи майбутньому [9, с. 290].

Також варто наголосити, що доволі часто, вирішуючи питання про допустимість певних доказів, трибунали та суд вказували, що коло доказів, які можуть бути визнані допустимими, у розумінні Палати ширше, ніж за національним кримінально-процесуальним правом. На цьому наголосила Судова Палата Міжнародного трибуналу за колишньою Югославією в ухвалі в справі «Прокурор проти Мучича та інших (Mucić et al. (IT-96-21) «Čelebići Camp»)». Розглядаючи питання допустимості доказів, трибунал зазначив, що, тоді як важливість правил про допустимість (прийнятність) доказів у загальному праві впливає з ефекту, який допуск певної частини доказів може чинити на присяжних засідателів, судові розгляди в Міжнародному трибуналі відбуваються за участі професійних суддів, які в силу своїх підготовки та досвіду можуть розглянути кожну частину доказів, які були допущені, і визначити їх вагу й доказову силу. Поріг стандарту для допустимості доказів, однак, не повинен бути встановлений надмірно високо, тому що часто запропоновані документи мають не лише прямо вказувати на винуватість чи невинуватість певної особи, а й визначати контекст і завершити загальну картину злочину [10].

Зарубіжні дослідники схильні серед вимог, які пред'являють до доказів Міжнародний кримінальний суд та Трибунали, виділяти також добровільність, правдивість та вірогідність [11, с. 151] При цьому вони ґрунтуються на ухвалі Судової палати II Міжнародного

трибуналу за колишньою Югославією, винесеній 5 серпня 1996 року в справі «Прокурор проти Тадича (Prosecutor v. Tadic (Case No. IT-94-1-T))». Душко Тадич був визнаний винуватим в умисних вбивствах, тортурах та нелюдському поводженні, умисному заподіянні тяжких страждань або серйозного каліцтва (серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року) [12].

Захист в одному зі своїх клопотань вимагав виключити показання із чужих слів як такі, що не відповідають положенням законодавства. У своїй ухвалі суд зазначив, що він не зв'язаний положеннями національного законодавства, а лише власним статутом, який прямо не забороняє використання таких доказів, якщо вони є надійними.

Трибунал також зазначив, що надійність є компонентом прийнятності (допустимості). Тобто, якщо доказ є ненадійним, він не має доказового значення та має бути вилучений. Під час визначення, чи є певні докази надійним, Судова палата повинна розглянути питання про те, чи є вони добровільними, правдивими та такими, що заслуговують довіри [13].

Проте норми про функціонування Міжнародного кримінального суду входять у певну суперечність із попередньою практикою міжнародного кримінального судочинства. Відповідно до ст. 65 Правил процедури та доказування свідок, який постає перед судом, може бути примушений судом до дачі показань, тобто свідчення не завжди є добровільними.

Грунтуючись на попередній практиці, судді Міжнародного трибуналу за колишньою Югославією сформулювали в ухвалі за справою «Прокурор проти Хадзіхасановича та інших (Hadžihasanović & Kubura (IT-01-47) «Central Bosnia»» принципи, якими варто керуватись під час оцінки допустимості доказів:

а) Сторони повинні мати на увазі принципovu відмінність між прийнятністю документальних доказів і доказовою силою, яка надається їм відповідно до принципу вільної оцінки доказів;

б) Допуск чи недопуск певного доказу не означає, що це рішення не може бути потім переглянуте на основі появи нових переконливих доказів, що виправдовують прийнятність оспорюваного доказу;

в) Рішення про допустимість певного доказу саме по собі не означає, що його зміст не буде оспорюватись;

г) Якщо з'являються заперечення щодо автентичності певних доказів, їх доказове значення має оцінюватись з огляду на сукупність усіх наявних доказів;

д) Практика міжнародного кримінального судочинства не визнає автоматичного визнання доказів недопустимими;

е) Непрямі докази можуть бути допустимими;

ж) Документи, отримані неналежним чином (протиправним способом), не можуть бути визнані допустимими;

з) Відповідно до статуту трибунал має гарантувати дотримання прав обвинуваченого як за формою, так і за змістом, а також має бути дотримано балансу між правами обвинуваченого та правами потерпілих і свідків. Питання про допустимість може бути підняте будь-якою зі сторін провадження, а трибунал має всю повноту повноважень щодо того, щоб вирішувати питання щодо допустимості та належності доказів [14].

Варто також вказати, що відповідно до ч. 3 ст. 66 Римського статуту Міжнародного кримінального суду для засудження обвинуваченого суд повинен переконатися в тому, що обвинувачений винуватий у тих злочинах, які йому інкримінують, і це не підлягає сумніву на розумних підставах. У рішенні за справою «Прокурор проти Мат'є Нголодждо Чуї (The Prosecutor v. Mathieu Ngudjolo, ICC-01/04-02/12)» Судова палата наголошує, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» має застосовуватись для встановлення наявності фактів, що є елементами злочину або міри відповідальності обвинуваченої особи.

Позиція Судової палати про те, що якийсь певний факт не є доведеним поза всяким розумним сумнівом, не означає, що Судова палата заперечує існування самого факту. Це означає, що Судова палата вважає, що докази є недостатньо надійними, щоб зробити з них висновок про достовірність доказуваного факту. У свою чергу, якщо прокурор, несучи тягар

доказування, не зміг довести винуватості особи, це не значить, що особа є невинуватою, а лише що її винуватість не доведена «поза всяким розумним сумнівом» [15].

Висновки. Таким чином, можна дійти до таких висновків:

1. Установчі документи Міжнародного кримінального суду, Міжнародного трибуналу за Руандою та Міжнародного трибуналу за колишньою Югославією передбачають, що доказами можуть бути будь-які фактичні дані, на підставі яких можна встановити наявність чи відсутність певного злочину, винуватість чи невинуватість певної особи. Таке розуміння поняття «докази» не суперечить тому, яке закріплене в національному кримінально-процесуальному законодавстві.

2. Чинний КПК України пред'являє до доказів дві вимоги: належність та допустимість. Чіткого переліку вимог до доказів за міжнародним кримінальним правом не сформульовано ні в статутних документах міжнародних кримінальних судів та трибуналів, ні в правилах їх процедури та доказування. Проте аналіз судової практики дозволяє говорити про те, що розуміння характеристик, які мають обов'язково бути притаманними таким доказам, є квінтесенцією таких характеристик у національних правових системах. Зазвичай правила процедури та доказування передбачають можливість оспорити допустимість і належність доказів.

3. Допустимість доказів у контексті міжнародного кримінального права означає, що вони отримані законним способом, який не порушує правила роботи суду чи трибуналу та загально визнаних прав людини. Крім того, обов'язковим елементом допустимості доказів є їх достовірність. Коло доказів, які визнає допустимими Міжнародний суд чи трибунал, ширше за те, яке зазвичай має місце в національному кримінально-процесуальному праві. Суд пояснює це високою кваліфікацією суддів, які в змозі оцінити як кожен доказ окремо, так і їх усі в сукупності та таким чином визначити доказову силу окремого факту, наведеного прокурором чи захистом.

4. Належність доказів означає їх можливість доводити певні факти, які становлять предмет розгляду суду. У сукупності допустимість та належність визначають доказову силу (цінність, вагу) певних доказів.

5. Практика Міжнародного трибуналу за колишньою Югославією дозволяє виділити також такі важливі характеристики доказів, як їх вірогідність, правдивість та добровільність. Проте Римський статут Міжнародного кримінального суду передбачає можливість примусу до дачі свідчень, що виключає добровільність як обов'язкову вимогу до доказів. Автор вважає, що вірогідність та правдивість, так само як і надійність, варто розглядати як складову допустимості доказів.

6. Міжнародний трибунал за колишньою Югославією сформулював низку правил, якими варто послуговуватись під час визначення допустимості доказів, відповідно до яких питання про допустимість певного доказу може бути розглянуто на будь-якому етапі розгляду, якщо виникне така потреба, докази не можуть автоматично визнаватись недопустимими, а докази, отримані незаконним шляхом, мають бути вилучені, а також не мають доказової сили перед судом.

7. Автор пропонує виділити таку характеристику доказів, як повнота (вичерпність), зокрема, для доказів сторони обвинувачення. Така характеристика впливає з вимоги про те, що докази мають доводити винуватість особи «поза всяким розумним сумнівом». Якщо ж прокурор не матиме змоги надати всі необхідні докази, які б усували сумніви в тому, що обвинувачена особа вчинила злочин, який їй інкримінують, суд постановить виправдовувальний вирок, констатує при цьому невинуватість особи, а недоведеність її винуватості.

8. Автор вважає, що деякі правила визначення допустимості та належності доказів у міжнародному кримінальному праві варті більш ретельного вивчення з огляду на можливу перспективу їх імплементації до національної правозастосовної практики, що відкриває перспективи подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/кримінальний%20процесуальний.
2. Стоянов М.М. Властивість належності доказів: поняття та зміст / М.М. Стоянов // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 60. – С. 204–209.
3. Рожнова В.В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні / В.В. Рожнова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 301–306.
4. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина : Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травня 1997 року № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-97.
5. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588/para0249#o249.
6. Rules of Procedure and Evidence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/PIDS/legal-texts/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>.
7. Rules of Procedure and Evidence of International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev49_en.pdf.
8. The Prosecutor v. Zdravko Mucić, Hazim Delić, Esad Landžo & Zejnil Delalić (Case № IT-96-21), Decision on the Prosecution's oral requests for the admission of exhibit 155 into evidence from 19 January 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/mucic/tdec/en/80119EV2.htm>.
9. Helen Brady. The system of Evidence in Rome Statute of International Criminal Court. / Essays on the Rome Statute of the International Criminal Court, Volume 1. Edited by Flavia Lattanzi, William Schabas. – il Sirente, 1999, 519 p.
10. Mucić et al. (IT-96-21) „Čelebići Camp”, Decision on the motion of the Prosecution for the admissibility of evidence from 19 January 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icty.org/x/cases/mucic/tdec/en/80119EV21.htm>.
11. William a. Schabas. An introduction to the International criminal court. Second edition. Cambridge University Press., 2004. – 586 p.
12. Prosecutor v. Tadic (Case No. IT-94-1), Case information Sheet [Електронний ресурс] : Режим доступу : www.icty.org/x/cases/tadic/cis/en/cis_tadic_en.pdf.
13. Prosecutor v. Tadic (Case No. IT-94-1-T), Defence motion on hearsay from 5 August 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.icty.org/sid/7324.
14. Hadžihasanović & Kubura (IT-01-47) „Central Bosnia”, Decision on the admissibility of documents of the defence of enver Hadzihasanovic from 22 June 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tdec/en/050622.htm.
15. The Prosecutor v. Mathieu Ngudjolo, ICC-01/04-02/12, Judgment pursuant to article 74 of the Statute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1579080.pdf>.

